

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2001.gada 5.decembrī

Lietā nr. 2001-07-0103

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Ilze Skultāne, Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse, Anita Ušacka,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85.pantu, Satversmes tiesas likuma 16.panta 1. un 3.punktu, 17.panta pirmās daļas 11.punktu un 28¹. pantu,

pēc Andra Ķiploka konstitucionālās sūdzības rakstveida procesā izskatīja lietu

“Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2.panta un Ministru kabineta 1998.gada 31.augusta noteikumu nr.327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3.punkta 1.apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92.pantam”.

Satversmes tiesa

konstatēja:

1998.gada 28.maijā Saeima pieņēma likumu “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” (turpmāk - likums “Par zaudējumu atlīdzināšanu”). Likums nosaka apmēru un kārtību, kādā tiek atlīdzināti šajā likumā minētie zaudējumi, kas izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, tām pildot dienesta pienākumus, ir nodarīti fiziskajām personām, kā arī kārtību, kādā tiek nodrošinātas aizskartās šo personu sociālās un darba garantijas. Likuma 2.pantā ir noteikts, ka tiesiskais pamats nodarīto zaudējumu atlīdzināšanai ir:

- 1) attaisnojošs tiesas spriedums neatkarīgi no attaisnošanas motīviem;
- 2) krimināllietas izbeigšana personu rehabilitējošu apstākļu dēļ;
- 3) administratīvā aresta atzīšana par nelikumīgu un administratīvās lietvedības izbeigšana.

Šā likuma 7.panta ceturtajā daļā ir noteikts, ka zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtību, kā arī sociālo un darba garantiju atjaunošanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

1998.gada 31.augustā Ministru kabinets izdeva noteikumus nr.327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” (turpmāk - noteikumi nr.327). Noteikumu 3.punktā ir norādīti zaudējumu atlīdzības pieteikumam pievienojamie dokumenti – personu attaisnojoša tiesas sprieduma noraksts, izziņa par brīvības atņemšanas vietā pavadīto laiku u.c.

Konstitucionālās sūdzības iesniedzējs – Andris Ķiploks (turpmāk – iesniedzējs) apstrīd likuma “Par zaudējumu atlīdzināšanu” 2.panta 1.punkta (turpmāk - apstrīdētā likuma norma)

un noteikumu nr. 327 3.punkta 1.apakšpunkta (turpmāk - apstrīdētā noteikumu norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk - Satversme) 91. un 92.pantam.

Iesniedzējs norāda, ka tiesa viņu atzina par vainīgu noziedzīgā nodarījumā un notiesāja ar brīvības atņemšanu uz 1,5 gadiem. Līdz tiesas spriedumam viņam bija piemērots drošības līdzeklis - apcietinājums, kurā viņš pavadīja gandrīz trīs gadus. Tādēļ iesniedzējs uzskata, ka viņa tiesības ir aizskartas un viņam pienākas kompensācija par tiesas spriedumā noteiktā soda dubulto izciešanu. Taču apstrīdētās normas liedz viņam kā notiesātai personai saņemt atbilstošu atlīdzību. Tās paredz kompensāciju par nepamatota apcietinājuma laiku tikai pilnīgas attaisnošanas gadījumā. Līdz ar to apstrīdētās normas ir diskriminējošas, tās neatbilst Satversmes 91., kā arī 92.pantam, jo nenodrošina viņa tiesības uz kompensāciju.

Saeima atbildes rakstā nepiekrīt iesniedzēja uzskatam, ka tiesa, piespriežot brīvības atņemšanas sodu uz īsāku laiku, nekā bijis piemērots drošības līdzeklis - apcietinājums, ir aizskārusi viņa tiesības. Saeima pauž viedokli, ka brīvības ierobežošana, kas veido apcietinājuma saturu, ir nevis sods par noziedzīgu nodarījumu, bet gan līdzeklis tiesvedības nodrošināšanai. Apstrīdētā likuma norma pamatoti garantē personai atlīdzinājumu gadījumā, ja tiesa ir taisījusi attaisnojošu spriedumu. Līdz ar to tā nav pretrunā ar Satversmes 91. un 92.pantu.

Saeima norāda, ka, apmierinot iesniedzēja prasījumu atzīt apstrīdētās normas par spēkā neesošām, tiks liegta iespēja visām attaisnotajām personām saņemt kompensāciju.

Saeima pauž viedokli, ka apstrīdētā likuma norma nav vienīgā, kas atklāj Satversmes 92.panta saturu, jo tas tiek garantēts gan ar apstrīdēto likuma normu, gan kriminālprocesa normām, gan citām

tiesību normām. Apstrīdētā likuma norma nav pretrunā arī ar Satversmes 91.pantu, jo neparedz atšķirīgu regulējumu atkarībā no jebkādam pazīmēm, bet ir piemērojama visām personām vienādi.

Ministru kabinets atbildes rakstā paskaidro, ka ar cilvēka tiesību īstenošanu bez diskriminācijas jāsaprot tiesību īstenošana neatkarīgi no rases, ādas krāsas, tautības, dzimuma, vecuma, valodas, politiskās vai citas pārliecības, reliģijas, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa un citiem apstākļiem. Izstrādājot apstrīdētos normatīvos aktus, nav pārkāptas Satversmes 91.pantā noteiktās cilvēktiesības, jo minētie normatīvie akti attiecas uz visiem Latvijas iedzīvotājiem bez jebkādas diskriminācijas un ierobežojumiem.

Ministru kabinets uzsver, ka, interpretējot Satversmes 92.pantu, jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību aktos nostiprinātā izpratne par nepamatotu tiesību aizskārums. Tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskārums gadījumā pieder pie cilvēktiesību “kanoniem”, tādēļ cilvēkam ir tiesības tieši griezties tiesā un prasīt no valsts atbilstīgu atlīdzinājumu par tās iestāžu un amatpersonu prettiesisku rīcību.

Ministru kabinets paskaidro, ka likums “Par zaudējumu atlīdzināšanu” nosaka kārtību, kādā fiziskajām personām tiek atlīdzināti šajā likumā minētie zaudējumi, kas nodarīti izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, tām pildot dienesta pienākumus, kā arī kārtību, kādā tiek nodrošinātas aizskartās šo personu sociālās un darba garantijas. Tādēļ Ministru kabinets uzskata, ka apstrīdētās tiesību normas konkretizē Satversmes 92.pantu, nevis ir pretrunā ar to.

Satversmes tiesa, izvērtējot apstrīdēto tiesību normu atbilstību Satversmes 91. un 92.pantam,

secināja:

1. Cilvēktiesību aizsardzība kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas.

Atbilstoši starptautiskajiem dokumentiem katra valsts ir tiesīga pati veidot tiesību aizsardzības mehānismu, izmantojot dažādus aizsardzības līdzekļus – ne tikai tiesu, bet arī likumos noteiktās administratīvās institūcijas. Šāda mehānisma efektivitāte tiek vērtēta, pirmkārt, atkarībā no tā, vai nacionālajā tiesību sistēmā ir paredzētas indivīda iespējas izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus, lai pārbaudītu apstrīdamās rīcības likumību un pamatotību, otrkārt, atkarībā no tā, vai ir kompetenta institūcija, kura ir tiesīga lemt par atlīdzinājumu indivīdam viņa tiesību aizskāruma gadījumā.

Satversmes 92.panta trešais teikums paredz, ka “nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu”. Šī norma ietver vispārēju garantiju – ja valsts ir pārkāpusi indivīda tiesības, tam ir tiesības uz atlīdzību.

Kā jebkura cilvēktiesību norma, arī Satversmes 92.panta trešajā teikumā ietvertā tiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti. Bez tam šī norma neparedz, ka tās konkretizēšanai nepieciešams īpašs likums. Šāda likuma neesamība ir saistāma ar Satversmes 92.panta trešā teikuma tiešas piemērošanas iespēju un nevar būt iemesls atteikumam pieņemt tiesā indivīda prasību par atlīdzinājuma piedziņu.

To, ka konkretizējoša likuma neesamība indivīda tiesību aizskāruma gadījumā nav šķērslis prasības pieņemšanai un apmierināšanai tiesā, apliecina vispārējās jurisdikcijas tiesu prakse. Tā, piemēram, 1996.gadā Rīgas apgabaltiesa, vēl pirms likuma “Par

zaudējumu atlīdzināšanu” pieņemšanas, piedzenot no valsts kompensāciju attaisnotas personas labā, atzina, ka valsts atbildību pret indivīdu nevar ietekmēt speciāla likuma neesamība, kurš noteiktu kārtību kompensācijas izmaksāšanai nelikumīgi notiesātai personai. (*sk. V.G. pret Latvijas valsti. Latvijas tiesu spriedumi // Cilvēktiesību žurnāls, 1997/5, 87.lpp.*)

Ja iesniedzējs uzskata, ka viņa tiesības ir nepamatoti aizskartas, viņš, atsaucoties tieši uz Satversmes 92.panta trešo teikumu, ir tiesīgs griezties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību par atbilstīga atlīdzinājuma piedziņu. Tiesas pienākums ir izvērtēt apcietinājuma pamatotību un ilgumu katrā individuālā gadījumā un, konstatējot nepamatotu personas tiesību aizskārumu, spriedumā noteikt atlīdzības apmēru. Īpaša likuma neesamība neaizskar un neierobežo iesniedzēja konstitucionālās tiesības uz tiesību aizsardzību.

2. Atšķirībā no vispārējās tiesību aizsardzības garantijas, kas ir nostiprināta gan Satversmes 92.pantā, gan Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 13.pantā, gan ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 2.panta trešajā daļā, starptautiskajās un nacionālajās tiesībās īpaši paredzētas tiesību aizsardzības iespējas, kas attiecas vai nu uz kādām noteiktām personu grupām, vai noteiktiem tiesību aizskārumiem.

Tā Konvencijas 5.panta piektā daļa un Pakta 9.panta piektā daļa paredz nelikumīgi apcietinātu vai aizturētu personu tiesības uz kompensāciju, kas var būt prasības pamats.

Pēc satura atšķirīgs ir Konvencijas 7.protokola 3.pants un Pakta 14.panta sestā daļa. Šīs normas attiecas uz personām, kuras pēc kriminālsoda izciešanas ir attaisnotas vai apžēlotas tādēļ, ka

bijušas notiesātas nepamatoti. Šajās normās jau konkrētāk noteikts, kādos gadījumos attaisnotajām personām pienākas kompensācija.

1997.gada 27.jūnijā Latvijā stājās spēkā Konvencija un tās 7.protokols, kura 3.pantā ir noteikts: “Ja kāda persona ar galīgu spriedumu notiesāta par kriminālnoziedzumu un par viņu taisīts spriedums pēc tam tiek atcelts vai viņu apžēlo, pamatojoties uz to, ka jauni vai no jauna atklāti apstākļi liecina par tiesas kļūdu, tad personai, kura šādas notiesāšanas rezultātā ir saņēmusi sodu, pienākas likumā vai attiecīgās valsts praksē paredzēta kompensācija, ja vien netiek pierādīts, ka minētais nezināmais apstāklis nebija agrāk atklāts vienīgi vai daļēji šīs personas vainas dēļ.”

Izpildot starptautiskās saistības, kas izriet no šā Konvencijas protokola panta un citiem starptautiskajiem dokumentiem (*sk. Saeimas sēžu stenogrammas, likuma trešo lasījumu, 1998.gada 28.maijā un Saeimas Aizsardzības un iekšlietu komisijas 1997.gada 26.novembra sēdes protokolu*), likums “Par zaudējumu atlīdzināšanu” nosaka kārtību un apmēru, kādā valsts atlīdzina zaudējumus noteiktam personu lokam - tām personām, kurām, lai gan tās nav vainīgas noziedzīgā nodarījumā vai administratīvā pārkāpumā, bijusi ierobežota brīvība, tas ir, personām, kuru tiesības ir būtiski aizskartas un kurām nodarīts nopietns kaitējums.

Saskaņā ar šo likumu ir noteikta vienkāršota zaudējumu atlīdzināšanas kārtība – atlīdzināšana nevis tiesas ceļā, bet administratīvā kārtā. Likumā minētajām personām kompensācijas saņemšanai jāgriežas Tieslietu ministrijā vai Ģenerālprokuratūrā.

Likums “Par zaudējumu atlīdzināšanu” konkretizē Satversmes 92.panta trešo teikumu, paredzot atlīdzinājumu šajā likumā noteiktajām personām. Tādējādi likuma mērķis nav reglamentēt atlīdzināšanas kārtību pilnīgi visos gadījumos, kad personām būtu

atlīdzināms valsts institūciju vai amatpersonu nepamatotas rīcības rezultātā nodarītais kaitējums.

Līdz ar to iesniedzēja apgalvojums, ka šis likums liedz viņam tiesības uz atlīdzību, ir nepamatots. Minētais likums neattiecas uz personām, kuras neatbilst tā 1., 2. un 3. pantā paredzētajiem kritērijiem to kopsakarā, kā arī tas neierobežo un nevar ierobežot Satversmes 92.panta trešajā teikumā iekļautās normas saturu.

3. Satversmes 91.pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēktiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Vienlīdzības princips, kas izriet no šā panta pirmā teikuma, liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk. Satversmes tiesas spriedumu lietā nr. 2000-07-0409*).

Apstrīdētajā likuma normā kā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas tiesiskais pamats ir norādīts attaisnojošs tiesas spriedums. Likuma "Par zaudējumu atlīdzināšanu" adresātu noteikšanas kritērijs ir personas vainas neesamība, tādējādi tas attiecas uz tām personām, kuru brīvība bijusi ierobežota apcietinājuma dēļ, bet kuras nav vainīgas noziedzīgā nodarījumā, kā tas ar tiesas spriedumu ir atzīts. Līdz ar to iesniedzējs kā persona, kas likumā noteiktā kārtībā atzīta par vainīgu nozieguma izdarīšanā, neatrodas vienādos, salīdzināmos apstākļos ar attaisnotajām personām un apstrīdētā likuma norma viņu nediskriminē.

4. Tā kā apstrīdētā likuma norma nav pretrunā ar Satversmes 91. un 92.pantu, arī apstrīdētā noteikumu norma ir uzskatāma par atbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normām, jo tā saturiski atbilst apstrīdētajai likuma normai un nepārsniedz likumā noteikto pilnvarojumu.

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.-32.pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt, ka likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2.panta 1.punkts un Ministru kabineta 1998.gada 31.augusta noteikumu nr.327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3.punkta 1.apakšpunkts atbilst Satversmes 91. un 92.pantam un neaizskar Satversmē noteiktās personas pamattiesības.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā. Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Satversmes tiesas sēdes priekšsēdētājs

A.Endziņš